

temelju ponovne raščlambe i dostignuća suvremene diplomatike dijeli na tri osnovna dijela: *protokol* ili *uvod*, *tekst* ili *kontekst* ili pak *sadržaj* i *eshatokol* ili *zaključak*.

Slijedi poglavlje »Kratki pregled povijesti hrvatskih i bosansko-humskih vladara« (39–83) u kojem nam autor iznosi sažet i pregledan tijek hrvatske povijesti od doseobe na ove prostore, preko razdoblja vladanja kneževa i kraljeva iz narodne dinastije, pa sve do ulaska Hrvatske u državnu zajednicu s Ugarskom (1102.). Povijest Bosne predstavljena je od njezinih najranijih spomena u povijesnim vrelima (Konstantin Porfirogenet) do osmanlijskih osvajanja i pada Srebreničke (1512.) i Jajačke banovine (1527.).

Središnji dio knjige sadrži podrobnu raščlambu vanjskih i unutarnjih karakteristika isprave. U poglavlju o vanjskim obilježjima isprave (85–115) autor, nabrojajući svaku ispravu hrvatskih i bosansko-humskih vladara zasebno (izvornike), iznosi podatke o njihovu *pisumu*, karakterističnim *grafičkim znakovima* (križ, inicijal, iluminirana slova i dr.), *tinti*, *materijalu* na kojem su pisane te *pečatu*.

U unutarnja obilježja isprava (117–340) spadaju diplomatske formule, ili sastavni dijelovi, jezik i stil. Isprave hrvatskih i bosansko-humskih vladara, kao i uopće isprave drugih srednjovjekovnih kancelarija, imaju svoje konvencionalne dijelove. To su uvod ili protokol, tekst ili kontekst ili pak korpus te zaključak ili eshatokol. Raščlanjujući svaku od raspoloživih isprava hrvatskih ili bosansko-humskih vladara, autor podrobno razmatra sve diplomatske formule isprava: protokol (i njegove dijelove: invocaciju, dataciju, intitulaciju, devociju, inskripciju i salutaciju), tekst ili korpus (dijelovi: arenga, notifikacija, dispozicija, sankcija, koroboracija) i eshatokol (dijelovi: subskripcija, aprekacija, pisari).

U završnom dijelu knjige nalaze se »Popis i kratke regeste analiziranih isprava« (341–349), »Popis vladara i papa« (351–364), pregled uporabljenih »Izvora i literature« (365–405), slikovni prilozi (faksimili dijela korištenih isprava, 406–425), sažeci na hrvatskom (427–430), njemačkom (431–434) i engleskom jeziku (435–438) te sadržaj (439–440).

Na kraju osvrta možemo zaključiti kako je studija Milka Brkovića iznimno dragocjen uradak na polju pomoćnih povijesnih znanosti te jednako tako nezaobilazna literatura i pomagalo za sve povjesničare i proučavatelje hrvatske i bosanske srednjovjekovne povijesne građe.

Lovorka Čoralić

Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, *Julije Klović. Ikonografske studije*, Matica hrvatska, Knjižnica Saeculum, knj. III, Zagreb, 1999., 161 str.

U svojem poznatom djelu *Životopisi najslavnijih slikara, kipara i graditelja* firentinski je umjetnik i pisac Giorgio Vasari 1568. godine zabilježio: »Nikada nije postojao i možda još mnogo stoljeća neće postojati izvanredniji ni izvrsniji minijaturist ili, rekli bismo, slikar malih stvari negli što je to bio don Julije Klović, jer je on znatno nadmašio sve one koji su se ikad ogledali u toj vrsti slikarstva« (7). Slavnoga sitnoslikara iz nevelikog mjesta Grižane kraj Novog Vinodolskog Julija Klovića (1498.–1578.) Vasari je nazivao zvu-

čnim imenima: *il meraviglioso, il piccolo Michelangelo, il principe dei miniatori*. Pridružujući se obilježavanju petstote godišnjice majstorova rođenja, povjesničarka umjetnosti Ivana Prijatelj Pavičić, autorica zapaženih studija i monografija o dalmatinskoj slikarskoj baštini (*Loretske teme. Novi podaci o štovanju loretske Bogorodice u likovnim umjetnostima na području »Ilirika«*, Rijeka, 1994.; *Kroz Marijin ružičnjak. Zapadna marijanska ikonografija u dalmatinskom slikarstvu od 14. do 18. stoljeća*, Split, 1998. i dr.), čitateljstvu predstavlja svoj novi uradak, objavljen kao drugi svezak u Izdanjima Matice hrvatske u povodu Klovićeve obljetnice. Kako to i sama naglašava u uvodnom poglavlju (7–13), autoričin cilj je «dati što opsežniju ikonografsko-ikonološku analizu opusa žMichelangela minijature' «..., jer nam tek »detaljna analiza njegova opusa u vremenu kada je nastao omogućava da shvatimo koliko je minijaturist iz Grižana utjecao na mijenjanje sitnoslikarskog jezika 16. stoljeća« (10). Prva poglavlja ukratko nas uvode u elitno ozračje Klovićevega života i stvaranja: dvorove crkvenih velikodostojnika, humanista i mecena iz obitelji Grimani i Farnese, ugarskog vladara Ljudevita II., pape Lava X., toscanskih Medicija i dr. Baveći se, nadalje, stilskim utjecajima iskazanim u Klovićevoj minijaturistici, autorica ukazuje na nasljeđa antičkog (npr. figure grčko-rimskih bogova, herojski i mitološki motivi) i starokršćanskog podrijetla.

Središnju istraživačku pozornost autorica usmjerava na Klovićevo djelovanje uz obitelji Grimani i Farnese, koji su kao mecene ujedno i naručitelji njegovih sitnoslikarskih remek-djela. Uradci koje je Klović radio za kardinala Domenica Grimanija, na samom početku svoje karijere, nisu sačuvani. Od djela koja je radio za njegova nećaka Marina, najpoznatija su tri rukopisa: evanđelistar u mletačkoj Marciani (datira se 1531.–1534.) i dva djela u Londonu, koja se datiraju između 1534. i 1537/38. godine. To su *Časoslov Stuart de Rothesay* (British Museum) i *Komentar Poslanice sv. Pavla apostola Rimljanima* (Suoane's Museum). Posebnu pozornost autorica ovdje poklanja potonjem rukopisu te nakon pomne ikonografsko-ikonološke raščlambe sadržaja Klovićevih sitnoslika (Alegorije Vjere i Nade, Mars i drugi motivi) ističe kako je njihov sadržaj i poruku nužno promatrati u ozračju povijesnog vremena u kojem nastaju (tada dominantna koncepcija povijesti spasenja).

Klovićev mecena Alessandro Farnese smatra se jednim od najosebujnijih umjetnikovih poticatelja. *Časoslov Farnese (Horae Beatae Mariae Virginis)* Klović je oslikavao između 1539. i 1546. godine i smatra se sitnoslikarovim najkvalitetnijim uradkom. Interpretacija Klovićevih minijatura u *Časoslovu Farnese* (Božićni ciklus, Angelus, Uskršni ciklus, Duhovski ciklus, Atanazijevo Vjerovanje) ujedno je središnji i najopsežniji (39–110) dio autoričine studije. Minijature na stranicama *Časoslova* zasigurno su izraz kršćanske humanističke filozofije svjetske povijesti. U povijest kao događanje spasa upisan je život Farneseovih. Povijest Crkve, kao zemaljske inkarnacije Božje države, izvedeni je oblik biblijske povijesti. Sunčev ciklus, događaji i ličnosti iz svjetske povijesti, privatna mitologija Farneseovih uključeni su u zadani ciklički oblik kršćanske mitologije, odnosno u kronološki i tematski slijed časova (104). U osobnom brevijaru uglednog Alessandra Farnesea njegova obitelj sudjeluje u svetim misterijama, stojeći pored svetaca, a prikazi njihovih ceremonija oslikavaju psalme i molitve. Na nekim minijaturama odvjetcu roda Farnese nisu izravno prikazani, nego su implicirani kontekstom, odnosno ekvivalentima nji-

hove uzvišenosti i dostojanstva. Tako je primijenjena usporedba Farneseovih sa slavnim povijesnim osobama neodvojiva od njihova humanističkog antropocentričnog stajališta (105).

Slijedi obrada minijature »Isus podučava apostole« u *Lekcionaru Towneley* (poznat i kao *Evangelario B. I. 20*), koji je kardinal Alessandro darovao sakristiji Sikstinske kapele. Likovi predstavljeni na minijaturi zapravo su skupni portret članova obitelji Farnese, koja upravo u doba izradbe minijature (1547. kao hipotetički *terminum post quem* nastanka) dostiže zlatno doba svoga utjecaja i moći. Potom se ukratko razmatra hipoteza o mogućoj Klovićevoj suradnji s flamanskim majstorom Pieterom Breughelom, koji je između 1554. i 1556. godine boravio na dvoru kardinala A. Farnesea u Rimu. Obrađuju se usporednice motiva i načina izvedbe Michelangelova »Posljednjeg suda« u Sikstinskoj kapeli i Klovićeve istoimene minijature u *Lekcionaru Towneley* te obja rađa smještaju u izračje protu-reformacijskih gibanja onodobne crkvene politike pape Pavla III. Zanimljiv je i kratak kuriozum o štovanju A. Farnesea prema rimskom caru i progonitelju kršćana Dioklecijanu, čiji je lik naslikan na zidu kardinalova ljetnikovca u Capraroli.

Na kraju knjige nalazi se popis literature (139–144), kazalo imena (145–149), sažeci na talijanskom (153–156) i engleskom (157–160) jeziku i bilješka o autorici (161). Knjiga je obogaćena brojnim crno-bijelim ilustracijama i ilustracijama u boji.

Opsegom neveliko, ali sadržajem i metodološko-znanstvenim pristupom dragocjeno djelo Ivane Prijatelj Pavičić vrijedan je uradak koji ne predstavlja samo dobitak za proučavatelje umjetničke baštine jednog od najcjenjenijih hrvatskih likovnih umjetnika prošlih vjekova, već je iznimno poticajno štivo i za istraživače onodobne crkvene i kulturne povijesti, ali i prebogatog i nikada dovoljno iščitanog i istraženog pletera hrvatsko-talijanskih kulturnih veza i prožimanja u prošlosti.

Lovorka Čoralić

Stanko Josip ŠKUNCA, *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri: opservantska obnova i samostani Provincije sv. Jeronima u 15. st.*, Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri – Zadar, Split, 1999., 207 str.

Fra Stanko Josip Škunca (1937.), član Franjevačke provincije sv. Jeronima (Zadar), višegodišnji je proučavatelj crkvene, poglavito franjevačke povijesti na hrvatskom prostoru. Najnovije autorovo djelo cjelovit je i sadržajan pregled opservantske obnove u Dalmaciji i Istri, promatran i raščlanjen kroz onodobna crkveno-povijesna gibanja i konkretno iskazivanje i prinose franjevačke renesanse na području Provincije sv. Jeronima.

Knjigu otvara uvod (»Umjesto predgovora«, 5–8) iz pera Atanazija J. Matanića, koji sadrži kratak osvrt na Škuncin uradak, s naglaskom na značaj dolaska i djelovanja franjevača u Istri i Dalmaciji. U uvodnom slovu samoga autora (9–11) ukratko se ukazuje na cilj rada, dosadašnje spoznaje crkvene historiografije koja se bavila proučavanjem franjevačke povijesti (D. Fabijanić, E. Fermendžin, V. Brusić, D. Mandić, P. Runje), uporabljena vrela (papina pisma objavljena u »*Bullarium franciscanum nova series*«, I–IV,